

EXPORT VAN KLEIPIJPEN UIT BELGIE EN FRANKRIJK NAAR N-AMERIKA (1)

door Ruud Stam

De export van kleipijpen naar Noord-Amerika (V.S en Canada) is nog niet goed in beeld gebracht. Het is ook niet eenvoudig om daar een helder beeld van te krijgen. Er zijn een aantal beschrijvende bronnen beschikbaar die het aannemelijk maken dat vanuit België en Frankrijk grote hoeveelheden naar Noord-Amerika zijn geëxporteerd. Bovendien is de export vanuit Duitsland en Nederland naar Noord-Amerika aantoonbaar fors geweest¹. De verwachting bij dit onderzoek was dan ook dat de statistieken de veronderstelling van een flinke export van Frankrijk en België naar Noord-Amerika zouden ondersteunen. Niets bleek minder waar. De beschikbare statistieken zijn weliswaar fragmentarisch en niet geheel betrouwbaar, maar geven een voldoende beeld om te kunnen stellen dat deze export minder groot was dan tot nu toe verondersteld.

België.

De oudste bekende vermelding van export van kleipijpen naar Amerika is van Egbert Haersevoort en zijn zoon uit Antwerpen. Zij waren uit Dordrecht afkomstig en vestigde zich omstreeks 1760 in Antwerpen. Zij exporteerden een grote hoeveelheid eerste klas pijpen naar Amerika². Dat aan deze aanduiding niet veel waarde gehecht moet worden wordt duidelijk uit een verklaring van een functionaris: "*Indien de pijpen die men in ons land (de Zuidelijke Nederlanden) vervaardigde de kwaliteit en de schoonheid van deze van Holland zou benaderen, zou dit inderdaad een motief zijn om de transit (van Hollandse pijpen naar de Zuidelijke Nederlanden) te verhinderen. Maar het verschil is zeker zo groot als het verschil tussen slecht aardewerk en mooi porselein en ik geloof, dat de doorvoer van alle Hollandse pijpen geen schade zou berokkenen aan de kleine hoeveelheid die wij exporteren*".³

Uit 1785 is nog export naar Amerika bekend van Dieudonné Joseph Antoine uit Andenne. De Franse periode legde alle overzeese export stil en ook uit de periode onder Koning Willem I zijn er geen exporten naar Amerika bekend.

De Belgische pijpenexport heeft in de 19de en 20ste eeuw in de schaduw gestaan van zijn concurrenten.⁴ Alleen in de periode 1831 -1835 was de

¹ Stam, European, blz 7-18

² Fraikin, Wallonia: Blz. 39 en 65.

³ Oost, nederzetting: Blz 85-86.

⁴ Stam, Belgian

totale Belgische export groter dan de invoer. Vanaf 1853 wordt de import uit Frankrijk in toenemende mate van belang en overtreft in de periode 1861-1864 zelfs de totale Belgische export. Na 1864 ontbreken de cijfers. De totale Belgische productie is relatief niet heel omvangrijk geweest en was in het algemeen sterk gericht op de eigen markt. Slechts enkele bedrijven hebben zich gericht op de export. Dat wil echter niet zeggen dat van de andere pijpenmakers geen pijpen naar Amerika geëxporteerd zijn. De pijpenmakers in Andenelle handelden bijvoorbeeld niet rechtstreeks met hun buitenlandse klanten. Er waren tussenhandelaren die de pijpen opkochten en die deze via Antwerpen exporteerden. Een voorbeeld hiervan is Gaspard Dossogne die in 1882 stopte met de fabricage van pijpen en zich toelegde op het transport. Twee maal per maand haalde hij een kar pijpen uit Andenelle en bracht deze naar Leuven naar een exporteur⁵. De omvang van de export van kleipijpen naar Noord-Amerika mag als relatief bescheiden worden aangemerkt.

In de periode 1831 – 1864 was er slechts incidenteel sprake van export naar Amerika⁶. Voor het eerst werden in 1847, volgens de statistieken, Belgische pijpen naar Amerika geëxporteerd. Om een indruk te krijgen van de omvang van de export van Belgische pijpen naar de Verenigde Staten in vergelijking met de Nederlandse export zijn de getallen van 1851 een goed voorbeeld. Toen werden 254.000 pijpen (van 0,02 franc per stuk = 5.086 franc) naar Noord-Amerika geëxporteerd. Hiervan waren 179.000 stuks Belgische pijpen en 75.000 stuks Hollandse pijpen. Deze laatste werden doorgevoerd via de haven van Antwerpen⁷. Ter vergelijking de overige Nederlandse export naar Noord-Amerika bedroeg dat jaar 4,83 miljoen stuks. Na de onderbreking in de statistieken van 1865 – 1923 zien we alleen in 1926 nog doorvoer naar Canada, in 1927 doorvoer naar de Verenigde Staten en in 1929 export naar Canada. Door genoemde onderbreking in de statistieken zijn met name van de periode, toen de als belangrijke exporteurs geldende pijpenmakerijen van Désiré Barth in Andenne en van Wingender in Chokier in de tweede helft van de 19de eeuw in bedrijf waren, geen gegevens voorhanden.

⁵ Fraikin, Wallonia: Blz. 51.

⁶ Tableau Général du Commerce de la Belgique avec les Pays Étrangers. Ministre de l'Intérieur. Bruxelles, 1831 – 1840 en Statistique de la Belgique. Tableau Général de la Commerce avec les Pays Étrangers. Ministre des Finances. Bruxelles, 1841 –1919. In de periode 1865 – 1895 worden de in- en exportgegevens van pijpen onder een andere categorie opgenomen en zijn niet te achterhalen. Voor de periode 1896 – 1923 zijn alleen de importen van pijpen aangegeven.

⁷ Fraikin, Wallonia: Blz. 54.

Voorts moet nog worden opgemerkt dat in de statistieken veelal een categorie overige landen opgenomen is. Het valt dus niet uit te sluiten dat in meer jaren (beperkte) export naar Noord- Amerika heeft plaatsgevonden.

In onderstaande tabel is een overzicht van de export naar Noord-Amerika opgenomen.

Tabel 1. Export van België naar Amerika en Canada alsmede de doorvoer.

jaar	naar	Aantal Belgische pijpen	Waarde Fr.	Totale export inclusief doorvoer	Waarde Fr.	Doorvoer naar N.-Amerika	Waarde Fr.	Doorvoer uit
1845	V.S.			1.149.535	22.990	2.000	40	Pruisen
1846	V.S.			1.287.300	25.746	80.820	1.616	Pruisen
1847	V.S.	38.600	772	2.136.591	42.735			
1850	Californië	74.592	1.492	577.184	7.544			
1851	V.S.	179.000	3.580	1.018.573	20.372	75.000	1.500	Nederland
1852	V.S.	31.870	637	223.153	4.464	129.984	2.601	?
1855	V.S.	286.448	5.729	1.526.100	30.522			
1856	V.S.	531.244	10.625	2.714.734	54.295	410.400	8.208	?
1859	V.S.	246.960	4.939	1.645.008	32.900			
1862	V.S.			621.842	12.437	95.040	1.901	?
1864	V.S.	4.080	82	463.191	9.264			
1926	Canada			?	?	63.000 Kg	26.000	?
1927	V.S.			943.000 kg	310.000	223.000 Kg	65.000	?
1929	Canada	28.000 Kg	14.000	276.000 Kg	164.000			

1 Kg komt overeen met 30 – 40 pijpen.

Vanaf 1861 is de export naar Amerika door de Amerikaanse burgeroorlog (1861-1865) fors teruggelopen. Een van de officiële vertegenwoordigers bij de wereldtentoonstelling van 1867 in Parijs verwoordt het als volgt: "*De Civil War en de financiële crisis (1866 in Amerika) heeft onze pijpenmakers verlamd.*"⁸ Gelet op bovenstaande exportcijfers is deze bewering niet te staven en is vermoedelijk meer uit een oogpunt van propaganda of patriottisme voortgekomen dan dat deze gebaseerd is op de feiten.

Twee Belgische pijpenmakers namen deel aan wereldtentoonstellingen en andere grote internationale exposities. Dit waren Desiré Barth uit Andenelle en M. Wingender uit Chokier⁹.

⁸ Fraikin, Wallonia: Blz. 52.

⁹ Duuren, Belgische: Blz. 850-859; Anoniem, Londres: Blz. 390; Chadelon, Paris: Blz. 84; Anoniem, Londres en 1871: Blz. 319 en Bruyssel, Philadelphie: Blz. 194.

- Barth nam deel aan Dublin, 1862; Londen, 1862; Dublin, 1865 (eervolle vermelding); Parijs, 1867 (eervolle vermelding); Londen, 1871; Philadelphia, 1877; Parijs, 1878.
- Wingender nam deel aan Santiago di Chili, 1875; Philadelphia, 1877; Parijs, 1878 (bronzen medaille); Amsterdam, 1883.
- Leveque (1841-1923) nam deel aan de expositie in Parijs van 1878.

Wingender merkte sommige pijpen¹⁰ naar aanleiding van de wereldtentoonstelling in Parijs van 1878 op de steel met de tekst: "W.F. medaille / a Paris 1878".

Aangenomen mag worden dat deze fabrieken vanwege hun grote export aan deze internationale tentoonstellingen hebben deelgenomen.

Over de productie en de export van D. Barth valt nog het volgende te vermelden. In 1862 produceerde Barth reeds ca 1000 gros pijpen per week¹¹. Hij verkocht zijn pijpen voor 1-10 franc per gros¹². In het officiële Belgische rapport over de wereldtentoonstelling in Parijs van 1867 wordt vermeld dat Barth in dat jaar 100-120 werknemers in dienst heeft en per week 900-1000 gros produceert (dus 129.600 tot 144.000 stuks) waarvan een vijfde deel geëxporteerd wordt¹³. Voorts vermeldt ditzelfde rapport dat Barth zijn eervolle vermelding te danken heeft aan zijn goede kwaliteit en gematigde prijzen. De prijzen variëren nog van 1 tot 10 franc per gros. In het rapport van de Belgische vertegenwoordiging bij de wereldtentoonstelling in Londen van 1871¹⁴ wordt vermeld dat Barth 110 arbeiders in dienst heeft en per jaar 50.000 gros pijpen produceert. 80% hiervan wordt geëxporteerd, onder andere naar de Verenigde Staten. Een specialiteit van Barth was een korte pijp gedecoreerd met schubben voor Californië¹⁵. We zien dus dat Barth bij een kennelijk teruglopende binnenlandse markt het volume van zijn productie in stand weet te houden door het aandeel dat geëxporteerd wordt fors op te voeren. Barth stopt in 1885 met de productie.

Van een aantal grotere pijpenfabrieken in België weten we niet of deze geëxporteerd hebben naar Noord-Amerika. Daarbij moeten we bijvoorbeeld denken aan De Bevere in Kortrijk en mogelijk ook aan Knoedgen in Bree. De vermelde export in 1929 kan hier een aanwijzing voor zijn.

(wordt vervolgd in PKN-nummer 103)

¹⁰ Mordant, pipes: Blz. 99 en Parys, pipes: Blz. 123.

¹¹ Mordant, pipes: Blz 78.

¹² Fraikin, Wallonia : Blz.35.

¹³ Chandelon, Paris: Blz. 85.

¹⁴ Anoniem: Londres en 1871: blz. 319.

¹⁵ Parys, images: Blz. 35 en Walker, Bristol: Blz. 283.

Literatuur:

- Anoniem: Exhibition of the works of industry of all nations 1851
- Reports by the juries. London, 1852.
- Anoniem: Expositions Universelle de Londres en 1862. Documents et rapports. Bruxelles 1863.
- Anoniem : Exposition internationale de Londres en 1871. Rapport des Délégués Belges. Tome premier. Oeuvres D'Art Céramique. Bruxelles 1872.
- Bruyssel, E. van : Rapport sur l'exposition Internationale de Philadelphie. Bruxelles, 1877.
- Chandelon, J. T. P. : Exposition Universelle de Paris en 1867. Documents et Rapports. Tome II. Bruxelles, 1868.
- Deloffre, V: Pipes et pipiers de Saint-Omer. Saint-Omer, 1991.
- Duuren, L. van: Deelname van Belgische pijpenmakers aan tentoonstellingen. PKN 19 (75), 1997.
- Duuren, L. van: France Pijpenmakers op tentoonstellingen. PKN 21 (82 en 83), 1998/1999.
- Faveton, P.: Autour du Tabac. 1988.
- Féron, C. : L'Ancienne manufacture de pipes a tabac Bretel.
- Fraikin, J.: Pipe makers in Wallonia. In: Davey, P: The Archaeology of the Clay Tobacco Pipe V. Europe 2. BAR International Series 106(i), 1981.
- Horlings, E.: The international trade of a small and open economy. Rivisted estimates of the imports and exports of Belgium, 1835 – 1990. Neha jaarboek 65, 2002.
- Leclair, A. en Leclair, M. Les pipes en terre Job Clerc. Bagnols-sur-Ceze, 1999
- Mordant, R: La Pipe en Terre d'Andenne et ses Marques. Andenne, 1999.
- Oost, T.: Catalogus tentoonstelling 'Van Nederzetting tot metropool'. Volkskundemuseum Antwerpen, 1983.
- Parys, F. van: Les Pipes en Terre Belges. Des Images a fumer. Eigen uitgave 1992.
- Portus Itius : La fabrication des pipes à Boulogne. Revue de Boulogne 152, 1938.
- Raphaël, M. : La pipe en Terre. Son périple à travers la France. Vitrolles, 1991.
- Stam, R.D.: The export of European clay tobacco pipes to North America. A preliminary survey. The Pipe Year Book 2002. Académie Internationale de la Pipe.
- Stam, R. D.: The Belgian clay pipe industry and its export. The Pipe Year Book. Académie Internationale de la Pipe. In druk.
- Tillie, J. : Le tabac de Dunkerque. Dunkerque, 1992.
- A.V.: La fabrication des pipes en terre. Industries Boulonnaises disparues. Les Dossiers de l'histoire boulonnaises, 43, 1984.
- Walker, I. C. : Clay Tobacco Pipes with particular reference to the Bristol industry. Parks, Canada, 1977.

Pijpendag 11 oktober in Gouda

Op 11 oktober bent u van harte welkom in museum **Het Catharina Gasthuis**, Achter de kerk 14 in Gouda. (ingang is aan de achterkant van het gebouw). Programma en bijzonderheden vindt u in de bijlage van het volgende PKN-nummer of kijk vanaf 15 september op de PKN-site.

Noteer deze datum in uw agenda